

ELS NOMS EN LA VIDA MARINERA TRADICIONAL DE S'ESTANYOL DE MIGJORN (MALLORCA): BARQUES, NIGULS I PESQUERES

Antoni Miquel Lucas i Vidal i Antoni Ordinas Garau

Barques de plàstic: homes de plàstic.
Barques de fusta: homes de ferro
(proverbi mallorquí)

1. Introducció

Les comunitats marineres, ben igual que les rurals i les de muntanya, mantenen avui en dia quelcom que les diferencia de les societats urbanes, majoritàries als països desenvolupats. Són societats que conserven uns lligams estrets amb el seu entorn natural, que en determina una cultura característica així com uns valors i codis comportamentals que sovint no han estat prou compresos per les societats urbanes. La cultura d'aquests pobles agraris o pesquers no es pot banalitzar ni menysprear. Tampoc no s'ha d'estudiar com un fenomen fòssil, del passat. Cal incorporar-la als programes educatius, divulgatius, àdhuc econòmics, adreçats al conjunt de la societat. I és que aquestes tradicions i el seu vast llegat cultural, tot i ser minoritàries, molt localitzades i malmeses per les sacsejades tecnològiques i l'empobriment cultural propi de la globalització, encara romanen ben vives en algunes contrades determinades. Són tradicions cabdals perquè vinculen les societats contemporànies amb les seves senyes d'identitat més ancestrals. Així, per exemple, la cultura marinera de qualsevol regió de vora mar és encara avui dia tan nombrosa com singular: cançons i festes populars, tipus d'embarcacions, tipus d'ormeigs, terminologia específica, tècniques pesqueres, gastronomia, etc. Fins i tot, en ocasions, conserven un parlar peculiar (Rosselló, 1961-62). Efectivament, hi ha un llenguatge —els noms de les pesqueres, dels peixos, dels ormeigs, de les peces de la barca, dels elements climatològics, de les situacions de la mar...—, però també una forma de viure el ritme del pas del temps, una actitud davant la vida, una experiència del treball i del risc i uns recursos personals ben propis dels homes de mar, que ignoren i difícilment comprenen, en tot el seu abast, els homes de secà (Oliver, 1987).

La posició geogràfica de les Illes Balears, situades al bell mig d'una cruïlla socioeconòmica i cultural entre Àfrica i Europa i entre orient i occident, ha determinat que durant llargs períodes històrics la societat illenca hagi mirat cap a la mar amb més por i recel que no amb esperança. No obstant això, la tradició marinera de les illes Balears, com la de qualsevol arxipèlag de la Mediterrània, està fora de qualsevol dubte. El llegat patrimonial dels mestres d'aixa, l'escola de

cartografia mallorquina o el complex sistema de torres i talaies de vigilància litoral serien alguns exemples del patrimoni marítim històric insular. La pesca recreativa d'algunes espècies singulars (com la llampuga o el raor) o les encara puixants regates de vela llatina, serien altres exemples del ric patrimoni mariner contemporani. Aquest patrimoni —tant des d'una perspectiva històrica com actual— no ha estat protegit ni aprofitat abastament pel que fa als seus potencials educatius, culturals o econòmics. Probablement perquè el gran desenvolupament socioeconòmic del litoral insular durant les darreres dècades no s'ha produït de manera endògena (a partir dels recursos pesquers, comercials o culturals tradicionals dels pobles litorals) sinó que ha estat ocasionat a partir de la demanda externa del turisme de sol i platja.

L'ocupació humana del litoral de Mallorca —tal com l'entendem en l'actualitat— es va iniciar a la primera meitat del segle XIX (sobretot després de la conquesta francesa d'Alger, que va fer desaparèixer el problema de la pirateria musulmana) i al principi del segle XX, molt lligat a la creixent demanda de cases d'estiueig per part d'una classe benestant d'arrel local i de base agrària i industrial. Però fou sobretot durant la segona meitat del segle XX quan, per mor de la gran demanda vacacional de les noves classes mitjanes centreeuropees, es varen desenvolupar a les Illes Balears algunes de les zones turístiques i residencials litorals més importants de la Mediterrània. Tot i el context generalitzat descrit, fins a l'actualitat alguns indrets del litoral illenc s'han mantingut una mica al marge del gran desenvolupament turístic i residencial litoral que defineix l'anomenada balearització, característica de les dècades anteriors. Una d'aquestes contrades litorals relativament poc desenvolupades turísticament i residencial (o si més no desenvolupades més tardanament) és s'Estanyol de Migjorn.

Es tracta d'un petit llogaret mariner que va sorgir a final del segle XIX i principi del segle XX al Migjorn de Mallorca, als contraforts litorals més orientals de la Marina de Lluçmajor, molt a prop de la partió d'aquest municipi amb el de Campos. Fins als anys 70 del segle XX la base econòmica de les poques famílies que hi habitaven estava estretament vinculada amb la mar: a les activitats pesqueres i, sobretot, a les contrabandistes. Des del darrer terç del segle XX i fins a l'actualitat, els vincles socioeconòmics amb la mar continuen vigents, si bé la base econòmica s'ha terciaritzat molt, sobretot des que es va crear el Club Nàutic de s'Estanyol (1970-1975) i les urbanitzacions de Son Reinés (1967) i Son Bieló (1970-1973). Actualment hi viuen 377 habitants (any 2009), la majoria dels quals desenvolupen la seva activitat professional fora del llogaret (a Lluçmajor, Palma i Campos principalment), si bé és cert que aquesta petita població es multiplica durant els mesos estivals pels estiuejants (de Lluçmajor i Palma, principalment) que hi tenen fixada la seva segona residència. Resulta significatiu que dels 285 amarraments del Club Nàutic de s'Estanyol l'any 2011, només 6 siguin ocupats per embarcacions de pesca professional.

El fet que el desenvolupament turístic i urbanístic de la contrada fos limitat i relativament tardà en comparació amb altres contrades litorals, permet que encara avui en dia es puguin entrevistar els darrers testimonis directes del temps en què la base social, econòmica i cultural de s'Estanyol era molt diferent de l'actual. Els records de les persones de més edat del llogaret ens ha permès conèixer algunes anècdotes, supersticions i tradicions que ens permeten saber com eren i com vivien els estanyolers d'antany. Un temps no molt llunyà cronològicament, però sí des d'una perspectiva socioeconòmica. Així doncs, l'entrevista de la gent més gran de s'Estanyol ens ha permès descobrir algunes interessants tradicions d'alt valor etnològic —avui desaparegudes—, com per exemple pintar una franja obscura d'uns quatre dits de gruix als cascs

dels llaüts (entre els embornals i el cordó) de les famílies que estaven de dol. També ens han contat que hi havia la superstició de no girar mai damunt davall les barques (ni els pans, ni els ganivets), perquè eren fets que donaven mala sort als mariners. Els nostres informants ens han enriquit, a més, amb una àmplia varietat de termes mariners tradicionals avui extingits, com les «barbetes» (per referir-se a les amarres) o la «banda dels rem» (babord) o la «banda de les antenes» (estribord). Mots que són avui substituïts per altres d'anglosaxons o hispans i que, pel trencament de la transmissió oral dels coneixements tradicionals, cal aprendre en llibres o escoles nàutiques que, sovint per desconeixement o comoditat, giren l'esquena a les arrels terminològiques tradicionals del país.

Basant-se primordialment en algunes de les fonts orals existents, aquest treball pretén centrar-se en l'aplec i la divulgació del nom de les pesqueres, de les barques i dels niguls i altres senyals meteorològiques característiques de la cultura marinera tradicional de s'Estanyol de Migjorn. Un llegat patrimonial que, entès dins el context patrimonial marítim mallorquí i tant d'una perspectiva pedagògica com econòmica, encara resta per descobrir i aprofitar en la seva pràctica totalitat.

2. Materials i mètodes

Atès l'objecte d'aquesta recerca, s'han emprat com a mètodes de treball l'entrevista oral, l'anàlisi de les fonts documentals existents i, com a mètode de contrast de la informació obtinguda, el treball de camp sobre l'espai marítim objecte de l'estudi. Pel que fa a les fonts documentals existents, val a dir que el Migjorn de Mallorca compta amb alguns estudis talassonímics específics. Cal destacar els de Cosme Aguiló (1980 i 1981), qui també és autor d'altres treballs sobre la toponímia litoral de Campos i Lluçmajor (Aguiló, 1991 i 1996) amb algunes aportacions puntuals a la talassonímia de la zona. També cal tenir en compte el treball d'Oliver i Florit (1986), una compilació de topònims del terme de Lluçmajor, incloent quarantadues «pesqueres d'enmig de la mar»; i el de Rosselló (1961-62), una classificació dels topònims costaners de la comarca. Pel que fa als noms de niguls i senyals meteorològics tradicionals, cal remarcar els treballs específics de Bonet i Grimalt (2004 i 2006) i Canuto (2007), així com obres de caràcter més general com les de Medina (1974) i Grimalt *et al.* (1995) que incorporen algunes referències interessants al saber meteorològic popular de Mallorca. Pel que fa al nom de les barques històriques, és cabdal el treball de Ramon (2010) així com les bases de dades documentals i fotogràfiques facilitades pel Club Nàutic de s'Estanyol i per l'Arxiu Municipal de Lluçmajor.

Les fonts orals han estat tanmateix la primera matèria fonamental per a l'elaboració d'aquest estudi i, atesa la seva naturalesa, s'ha elegit el mètode de l'entrevista temàtica, ja que els temes tractats han estat exclusivament aspectes de la cultura marinera tradicional de s'Estanyol. A més, l'entrevista ha estat semidirigida, ja que si bé no s'ha seguit cap guió o qüestionari rígid preestablert, sí que s'ha conduït explícitament els entrevistats a donar informacions sobre unes qüestions molt concretes (Bernal i Corbalán, 2008). Per tal de garantir la naturalitat i afavorir la seguretat de les respostes de les fonts orals, les entrevistes s'han realitzat —sempre que ha estat possible— al propi domicili dels entrevistats (Sanmartín, 2003).

El material bàsic per a la realització de les entrevistes ha estat una gravadora digital

d'àudio i múltiples fotocòpies d'una carta batimètrica, de pesca (Govern Balear, 1994), sobre les quals s'han anat anotant la localització aproximada de les pesqueres i alguns senyals meteorològics. El treball de camp, de mar, s'ha realitzat amb una embarcació de motor de 6 metres d'eslora equipada amb un *combi* electrònic (GPS, *plotter* i sonda) model Garmin 420 N/S d'ús recreatiu, i un compàs de marcacions. El treball realitzat a la mar ha esdevingut una eina imprescindible dels apartats de talassonímia i noms de niguls i senyals del temps, ja que ha permès contrastar i complementar algunes de les informacions obtingudes amb l'anàlisi de les fonts orals i documentals.

En total s'han entrevistat 12 persones, 11 homes i 1 dona, amb una edat mitjana de 65,6 anys i amb edats compreses entre els 48 i els 87 anys. Tots guarden relació amb el món mariner de s'Estanyol de Migjorn, de manera que 7 de les persones entrevistades han estat en algun moment de la seva vida —o encara ho són— pescadors d'ofici a s'Estanyol de Migjorn. Vet aquí les dades personals més rellevants dels mariners entrevistats:

— Josep Buades Matamalas (Llucmajor, 1961): Fill de Macià Buades, un històric estiuellant i afeccionat a la pesca de s'Estanyol, Pep Buades ha estat vinculat a aquest llogaret pràcticament des del seu naixement. Actualment encara pesca amb embarcació, com a afeccionat, per la zona de s'Estanyol de Migjorn.

— Santiago Llabrés Móra (Maó, 1938): Pescador afeccionat i estiuellant a s'Estanyol de Migjorn des de 1965. Fou un dels fundadors del Club Nàutic de s'Estanyol i el seu primer president.

— Joan Mas Tomàs (Llucmajor, 1951): Fill de dos històrics pescadors de s'Estanyol de Migjorn (Andreu Mas Garí, *Piu*, i Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*), durant la seva adolescència i joventut va compaginar els estudis amb l'empresa familiar a bord del llaüt *Lulio*. Actualment és pescador afeccionat pel Migjorn de Mallorca.

— Miquel Munar Salvà, *des Pas* (Llucmajor, 1963): Fill d'un històric pescador professional de s'Estanyol (Toni *des Pas*), ha estat vinculat tota la seva vida al món de la mar, primer embarcat en una barca de turistes del Club de Mar de Palma i des de 1991 com a pescador d'ofici amb port base a s'Estanyol. Actualment és el patró major de la Confraria de Pescadors de la Colònia de Sant Jordi.

— Gabriel Panissa Moll, *Menut, Petit, de s'Estanc o de ca na Marola* (s'Estanyol, 1929—2010): Descendent d'una de les nissagues de pescadors fundadores de s'Estanyol de Migjorn, va començar a pescar d'ofici poc després de la Guerra Civil espanyola i fins a la creació del Club Nàutic de s'Estanyol (primera meitat dels anys 70 del segle XX), quan va passar a fer de mariner en aquest club nàutic. Fins a poques setmanes abans de la seva mort (principi de l'any 2010) va pescar per la zona de s'Estanyol.

— Josep Penya Ripoll, *Pepó* (Llucmajor, 1942): Descendent d'una família de pescadors de s'Estanyol de Migjorn, va pescar dels 12 als 60 anys com a pescador d'ofici. Actualment continua pescant com a afeccionat per s'Estanyol.

— Miquel Perelló Porquer, *de ca s'Olier* (Campos, 1946): Des que era un infant ha pescat com a afeccionat pel Migjorn de Mallorca. Els anys 70 del segle XX va pescar com a professional per aigües de la Colònia de Sant Jordi i Cabrera durant quatre anys. Actualment pesca com a pescador esportiu per la zona de s'Estanyol.

— Joan Ramon Clar, *Requeter* (Llucmajor, 1944): Estiuejant a s'Estanyol i pescador afeccionat des de 1954. Actualment té barca al Club Nàutic de s'Estanyol i continua pescant per la zona.

— Sebastià Ripoll Bru, *Morenet* (Llucmajor, 1961): Renét d'Antoni Ripoll Torres, un mariner eivissenc natural de Sant Joan de Labritja qui a final del segle XIX es va establir com a pescador d'ofici a s'Estanyol de Migjorn. Quan era un nin ja acompanyava son pare (Biel Ripoll, *Moreno*) a pescar, i des de llavors Sebastià Ripoll ha pescat com a mariner d'ofici per s'Estanyol.

— Joan Riutord Pané (Palma, 1956): pescador recreatiu amb embarcació al Club Nàutic de s'Estanyol des de 1987.

— Pere Rosselló Ordinas, *de ca na Marola* (Manacor, 1923): L'any 1950 es va casar a s'Estanyol amb la filla d'un pescador local (Maria Panissa Tomàs, *de ca na Marola*). Al cap de poc temps es va posar a pescar amb el seu sogre com a mariner d'ofici i més tard tot sol, fins que es va jubilar. Actualment, a 87 anys, encara surt a pescar com a afeccionat per s'Estanyol.

— Catalina Tomàs Panissa, *Cossi* (s'Estanyol, 1929): Descendent d'una de les famílies de pescadors fundadores de s'Estanyol de Migjorn, na *Cossi* va pescar com a marinera d'ofici pel Migjorn de Mallorca des que era una nina amb son pare (Damià Tomàs Roig, *Punta*) i més tard amb el seu espòs (Andreu Mas Garí, *Piu*).

3. Resultats

En total, s'han aplegat 59 noms d'embarcacions històriques de s'Estanyol (que s'han comparat amb els 273 noms de les embarcacions amarrades actualment al Club Nàutic de s'Estanyol), 20 noms de niguls i altres senyals de temps, 31 gloses i refranys relacionats amb la predicció meteorològica tradicional i 52 noms de pesqueres marítimes dels pescadors de s'Estanyol.

3.1. El nom de les barques històriques de s'Estanyol de Migjorn

En aquest apartat s'exposa la informació recopilada sobre algunes embarcacions estanyoleres dedicades a la pesca, el contraban i l'esplai dels anys anteriors a la construcció del Club Nàutic (principi dels anys 70 del segle XX) i dels seus primers anys de funcionament. La informació arreplegada és fruit de les informacions obtingudes mitjançant les entrevistes realitzades i de l'anàlisi d'algunes fotografies històriques facilitades pels mateixos entrevistats i per l'Arxiu Municipal de Llucmajor i el Club Nàutic de s'Estanyol. Després de fer la relació

dels noms de les embarcacions històriques, aquests es comparen amb els de les embarcacions actualment amarrades al Club Nàutic de s'Estanyol, per tal de destriar-ne els patrons de nominació i la seva evolució històrica.

Les embarcacions històriques de s'Estanyol, en la seva pràctica totalitat, eren les tradicionals de les Illes Balears (de tipus bot o, principalment, llaüt), construïdes a Mallorca amb llenyams mallorquins i per mestres d'aixa locals. Generalment, es tractava de barques d'eslora més petita que 30 pams (6 metres), atès que, fins a la construcció del Mollet de s'Estanyol (1967-1968) i especialment del Club Nàutic (1970-1975), eren naus que calia treure i avarar a diari —a força de braços— des de petits varadors construïts amb aquest propòsit al rocam maresenc costaner. Vet aquí la relació d'aquestes embarcacions per ordre alfabètic:

— *Afortunado*: Durant la breu ocupació republicana de Cabrera (estiu de 1936), l'illa fou emprada com a ruta d'evasió per diversos represaliats mallorquins (santanyiners i, sobretot, cataliners). Aquest fou el cas d'un grup de germans pescadors d'origen estanyolers que vivien al barri mariner de Santa Catalina, de Palma: els germans Solivelles Panissa, *de can Nofre*. Els dos germans grans, Nofre i Biel, havien nascut a s'Estanyol, mentre que els petits, Toni i Llorenç, ja eren de Palma. Bons coneixedors de la ruta a Cabrera, i acusat en Toni de pertànyer a la cèdula de pescadors comunistes de Santa Catalina, aprofitaren la conjuntura per escapar a bord del llaüt *Afortunado* (Negreira, 2007).

— *Albatros*: Patrullera de 32 metres d'eslora i 84,7 tones de desplaçament del Servei Especial de Vigilància Fiscal espanyol que es convertí en l'arxienemiga dels contrabandistes estanyolers de les dècades dels 60 i 70 del segle XX. Construïda l'any 1964 amb fusta plastificada a Cherbourg (França), anava impulsada per dos motors Mercedes de 1.350 cavalls amb els quals podia assolir una velocitat màxima de 29 nusos. Armada amb un canó de 20 mm que fou posteriorment substituït per una metralladora de 12,7 mm.

— *Amoroso*: Llaüt de 32 o 33 pams construït cap a mitjan segle XX. Hi va pescar Biel Ripoll, *Moreno*, i el seu fill Sebastià Ripoll, *Morenet*.

— *Antonio*: Llaüt amb el qual va pescar durant poc temps Damià Tomàs, *Punta*, i la seva família, els anys 50 del segle XX. Es desferen d'aquest llaüt perquè era massa gran (devers 40 pams) per treure i avarar cada dia als varadors estanyolers.

— *Arcadia*: Llaüt d'esplai de 22 o 23 pams avarat al mollet de s'Estanyol a principi dels anys 70 del segle XX. Era propietat de Cinto Mascaró, de malnom *Cinto Manacor*.

— *Bienvenido*: Llaüt de 30 pams construït a Campos cap a mitjan segle XX per Lluç *es Barquer* (conegut també per *Lluç de Campos*). Inicialment fou propietat de Pep Penya, *Marola*, i a partir de 1964, de Toni Munar, *des Pas*.

— *Cala Pi*: Bot mallorquí d'esplai de poc més de 20 pams d'eslora, propietat de la família Ripoll.

— *Caty*: Llaüt de devers 28 pams propietat dels llucmajorers Joan Ferretjans (pare), *Ros Coll Llarg*, i Joan Ferretjans (fill), *Ros Coll Llarg*. Eren pescadors recreatius que pescaren per s'Estanyol devers els anys 60 i 70 del segle XX.

— *Cati y Juan*: Barca construïda a Mallorca a partir de plànols forasters pel mestre d'aixa Miquel Clamor, de Pollença, a petició de l'empresari i hotelier llucmajorer Joan Rubí. Aquest la batejà originalment amb el seu propi nom i el de la seva esposa: *Cati y Juan*. La barca fou adquirida per mariners estanyolers i va tenir el seu port base a s'Estanyol els anys 70 del segle XX. Solia pescar gamba amb nanses al fort des Pi, una pesquera situada a ponent de Cabrera que avui ja no és freqüentada pels pescadors professionals estanyolers (però sí per alguns coloniers) i, sobretot, amb xarxa i palangre per la fonera situada al sud del Cap Blanc. Alguns dels nostres informants recorden pescades impressionants (de quissones, xernes, peix de bastina...) obtingudes en pesqueres en què fins aleshores pràcticament ningú no hi havia pescat i amb materials encara mai emprats (fils de niló, principalment). La gran eficiència pesquera del *Cati y Juan* va fer que fins i tot s'adquirís una furgoneta per anar a vendre peix pels hotels de s'Arenal. Els seus tripulants caigueren en la temptació de fer contraban, fet pel qual serien capturats i processats, i l'embarcació precintada. A l'estiu de 2010 aquesta barca, d'una dotzena de metres d'eslora, era propietat d'un patró uruguaià, duia per nom *Pedro y Miguel* i estava amarrada al moll de la Llonja de Palma pendent de ser desballestada. El seu darrer ús fou la pesca amb palangre de superfície de peixos espasa, túnids i taurons, principalment.

— *Corilap* (o potser *Gabilap*): Bot d'esbarjo dels anys 60 i 70 del segle XX.

— *Crescència*: Llaüt de 44 pams, originàriament de la família de pescadors Cortès, qui amb la construcció del Club Nàutic varen venir de Cala Pi a s'Estanyol. El *Crescència* fou venut el 1996 al pescador de sa Ràpita Jaume Vidal, *de Son Grau*, amb el qual actualment encara pesca el seu fill Joan com a professional.

— *Dama*: Llaüt de devers 33 pams, propietat de la família Ripoll, que fou construït a Campos per Lluç *es Barquer*, cap a la dècada dels anys 60 del segle XX. El nom és un acrònim dels germans Damià i Mateu Ripoll. Hi va pescar com a professional Andreu Mas Garí, *Piu*, i la seva família, i hi va anar embarcat com a mariner durant molt d'anys Jaume Maimó. Actualment està donada d'alta com a barca d'esplai amb port base a s'Estanyol i és emprada per la família Ripoll.

— *Envidia*: Llaüt de devers 30 pams, construït a Campos l'any 1961 per Lluç *es Barquer*. Hi pescava Tomeu Moll Pons, *Malta*.

— *Esbelta*: Llaüt de devers 29 pams construït cap a la dècada dels anys 50 o 60 del segle XX. Hi pescava Pep Penya, *Sepelín*.

— *Fe*: Llaüt d'esplai, propietat dels senyors de Son Caldés, que estava avarat davant la casa familiar (lloc actualment ocupat per les instal·lacions del Club Nàutic de s'Estanyol).

— *Flor de Primavera*: Llaüt d'esplai amb balou de 36 o 37 pams que fou construït a la dècada dels anys 60 del segle XX. Era propietat de Cinto Mascaró, *Manacor*.

— *Fraber*: L'estiu de 1968 es va batejar el llaüt *Fraber* (acrònim de Francesc i Bernat), propietat de la família de licorers llucmajorers Vidal Catany. L'esdeveniment, que fou seguit per nombrosos veïnats, va comptar amb la benedicció del pare Guillem Torrens i Mut, vicari del llogaret. Actualment, al CN de s'Estanyol hi ha amarrat un llaüt homònim —construït en fibra i de majors dimensions— que és propietat de la mateixa família.

— *Germi*: Llaüt de 35 pams construït l'any 1982 per Miquel Clamor i que fou propietat de Toni Munar, *des Pas*. És un acrònim de Gerònia i Miquel, els seus dos fills. Actualment encara hi pesca, com a pescador d'ofici, el seu fill Miquel.

— *Hermanas Salvà*: El nostre informant, Pere Rosselló, *de ca na Marola*, va recordar que durant alguns anys de la dècada dels anys 50 del segle XX ell i el seu sogre (Jaume Panissa Salvà, *de ca na Marola*) pescaren amb aquest llaüt de vint-i-cinc pams que era propietat de Sebastià Salvà, *Tomaset*, un sabater de Llucmajor. Tot i ser més petit que el llaüt *Lorenzo*, de la seva propietat, empraven el llaüt del sabater llucmajorer a canvi del manteniment de l'embarcació i una quantitat de peix, perquè l'*Hermanas Salvà* anava equipat amb un motor de tres cavalls, a diferència del *Lorenzo*, que només emprava remes i veles llatines. Desavinences sobre la quantitat de peix que calia donar al sabater llucmajorer va animar Pere i el seu sogre a anar a comprar un motor a Santanyí. Llavors, el propietari de l'*Hermanas Salvà* el traslladà a s'Arenal.

— *Isobàtica*: Llaüt de 28 pams construït per Lluc *es Barquer*. Fou propietat de Pep Penya, *Pepó*.

— *Jamaica*: Llaüt de 30 pams construït a la dècada dels anys 60 del segle XX. Era propietat de Miquel Manresa, *de s'Estalella*.

— *Joven María* (1): Llaüt de 28 pams construït poc després de la Guerra Civil espanyola. El dia de la seva primera varada, aquest llaüt va trabucar davant Cala Pi per un cop de vent. Els supersticiosos mariners estanyolers atribuïren aquest accident al fet que el llaüt havia estat transportat girat (damunt davall), cosa que era considerada senyal inequívoca de mala sort. Deien: «Pa girat, barca girada»; si bé aquesta superstició era atribuïble a altres objectes (les barques mateixes, els ganivets...). Sabem que hi pescaren com a professionals Damià Panissa Salvà, *de ca na Marola*, i el seu fill Biel (de malnoms: *de ca na Marola, Petit, Menut o de s'Estanc*).

— *Joven María* (2): Sabem que hi pescava Miquel Moll Ballester, *Coix*, i el seu fill Tomeu Moll, *Malta*.

— *Joylu*: Llaüt de 36 pams construït a mitjan segle XX i que fou propietat de Pep Penya, *Pepó*. El nom era un acrònim de Josep (nom del patró i propietari) i Llúcia (el de la seva esposa).

— *Joylu* (2): Llaüt de 36 pams manat a fer per Pep Penya, *Pepó*, cap a la dècada dels anys 70 del segle XX i que substituï l'anterior.

— *Juan*: Llaüt de 33 o 34 pams, propietat de l'hoteler Joan Rubí. Hi varen pescar Biel Ripoll, *Moreno*, i el seu fill Sebastià Ripoll, *Morenet*, com a pescadors d'ofici.

— *Juana*: Llaüt de 28 pams equipat amb un motor de dos cavalls i comprat devers 1925 als senyors de Son Grauet. Hi pescava Damià Tomàs, *Punta*, al qual acompanyava, quan encara era una nina, la seva filla Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*.

— *Juana Rosi*: Llaüt de 33 pams construït els anys 70 del segle XX pel pollencí Miquel Clamor. Feia el nom de les filles de Miquel Feliu, el seu propietari.

— *Judo*: Llaüt de devers 60 pams construït a la dècada dels anys 70 del segle XX pel mestre d'aixa Joan Domingo, *es Curret*. Era manat per Horacio Garriga, qui, amb aquesta embarcació, va arribar a pescar en indrets tan llunyans de s'Estanyol com els Columbrets.

— *Lorenzo* (o potser *San Lorenzo*): Llaüt de 29 pams construït cap als anys 20 o 30 del segle XX. Hi varen pescar com a professional Jaume Panissa Salvà, *de ca na Marola*, i el seu gendre Pere Rosselló, *de ca na Marola*. Era el llaüt estanyoler més bo d'identificar de la seva època, perquè estava pintat de verd obscur. A més, l'obra viva es tractava amb vernís, fet que li donava un característic color negre.

— *Luisa*: Llaüt de 32 pams construït cap a mitjan segle XX. Era propietat de Joan Campos.

— *Lulio*: Llaüt de 29 pams fet a Palma els anys 40 del segle XX per encàrrec de l'amo en Mateu Ripoll Servera, *de can Ripoll*. Aquest el va comanar per animar Damià Tomàs, *Punta*, a tornar a pescar, després de la tràgica mort d'un germà seu (Joan Tomàs Roig, *Punta*), el qual morí anegat per un temporal quan tornava de pescar de Cabrera. També hi va pescar com a professional la filla de Damià *Punta*, Catalina Tomàs Panissa, *Cossi* i, posteriorment, l'home d'aquesta, Andreu Mas Garí, *Piu*. El llaüt fou venut as Molinar a principi dels anys setanta del segle XX i al cap de pocs anys un temporal el va fer estelles.

— *Macarena*: Llaüt de 45 pams comprat a Menorca a principi de la dècada dels 80 del segle XX. Era propietat del pescador maonès Horacio Garriga, qui amb la construcció del Club Nàutic va venir de Cala Pi cap a s'Estanyol per poder pescar i tenir un millor port per a la seva activitat.

— *Margarita* (1): Llaüt de pesca del vell propietari de s'Estalella, l'apotecari de can Jaqueta, amb el qual solia anar a pescar Pep *Meco*. Inicialment tenia un motor de benzina fabricat pel mestre Antoni Pallicer. Devers 1965 li posaren un motor dièsel de dos cilindres. El *Margarita* solia passar els estius avarat al mollet de sa Punta de s'Estalella i els hiverns en un dels escars que hi ha a llevant de la punta Plana (escar Vell o d'en Jaqueta). Posteriorment fou adquirit per Toni Vidal, *Surrilla*, qui l'emprà fins a donar-lo de baixa.

— *Margarita* (2): Llaüt de 29 pams construït probablement l'any 1963 a Campos per Lluç de Campos (o *es Barquer*). Amb aquesta embarcació va pescar com a professional el patró Jaume Panissa Salvà, *de ca na Marola*, acompanyat pel seu gendre Pere Rosselló, *de ca na Marola*, i posteriorment aquest darrer, acompanyat pel nét del primer, Biel Panissa Batle, *Bielete*. Al llaüt li varen muntar inicialment un motor SUP de 4 cavalls que s'engegava amb una metxa d'encenedor, construït per un mecànic de Santanyí i que es va aprofitar de l'antic llaüt familiar,

Lorenzo. Posteriorment, li varen muntar el motor actual, un Solé de 10-12 cavalls. Actualment, aquesta embarcació roman amarrada al Club Nàutic de s'Estanyol, d'on, amb prop de 90 anys d'edat, encara surt a pescar com a afeccionat Pere *de ca na Marola*.

— *Mongar*: Llaüt d'esplai de 22 o 23 pams de principi dels anys 70 del segle XX. Avarat al mollet de s'Estanyol, era propietat de Francesc Montserrat.

— *Pemag*: Llaüt de devers 36 pams que fou adquirit en la dècada dels anys 70 per Sebastià Peña, *Sepelín*.

— *Poderoso*: Llaüt de 28 pams construït a Felanitx a la dècada dels anys 60 del segle XX. Hi pescaven el patró Damià Panissa, *de ca na Marola*, i el seu fill Biel, *de ca na Marola*, *Petit*, *Menut o de s'Estanc*. Encara roman al Club Nàutic de s'Estanyol.

— *Primero*: Es tracta del primer llaüt construït per Lluç *es Barquer*, de Campos, els anys 40 del segle XX. En aquest llaüt, de devers 30 pams, hi va pescar Damià Tomàs, *Punta*, i la seva família. Lluç *de Campos o es Barquer*, fou el conco d'un altre mestre d'aixa conegut a s'Estanyol pel mateix malnom i que hauria fet nombrosos llaüts estanyolers els anys 60 i 70 del segle XX. Molts dels llaüts construïts per aquesta nissaga de mestres d'aixa campaners són fets amb llenyam del pinar de s'Estalella.

— *Puig de Ros*: Llaüt de Bartomeu Llompart, propietari de la possessió homònima. De devers 35 pams, fou construït a la dècada dels 60 del segle XX. Hi va pescar com a professional Biel Ripoll, *Moreno*.

— *Ràpid*: Llaüt propietat de l'estiuejant Joan Ferretjans, *Ros Coll Llarg*.

— *San Gabriel* (1): Llaüt de 38 pams amb el qual pescà, abans de la Guerra Civil, Biel Panissa Ensenyat, *Sóller*. Tenia un motor de benzina d'un cilindre, marca Caire, que era molt renouer. Es va vendre durant la Guerra Civil, perquè els militars no deixaven tenir les barques a la mar per tal d'evitar fugites cap a zones republicanes. Varen vendre el motor d'aquesta barca per treure aigua a un hort.

— *San Gabriel* (2): Tenim constància que cap als anys 40 o 50 del segle XX, Sebastià Peña Pasqual, *Sepelín*, i el seu fill, Pep Peña, *Sepelín*, pescaren amb una embarcació d'aquest nom.

— *San José*: Tenim constància que a la primera meitat del segle XX, Pep Peña, *Marola*, va pescar amb una embarcació d'aquest nom.

— *San Juan* (algunes fonts l'identifiquen amb el nom de *Juan*): Llaüt de 25 pams propietat dels senyors de Garonda. Els anys 70 del segle XX hi pescava Salvador Panissa Martí, *Fuaní*. Dècades abans també hi havia pescat un tal *Gosta*, espòs de Maria del Carme Oliver, professora de l'escola de s'Estanyol.

— *San Lucas*: Llaüt d'esbarjo del vell propietari de s'Estalella, l'apotecari de can Jaqueta. Tenia un motor de benzina fabricat pel mestre Antoni Pallicer. Solia passar els estius avarat al mollet de sa Punta de s'Estalella i els hiverns en un dels escars que hi ha a llevant de la punta Plana (escar Vell o d'en Jaqueta).

— *San Miguel*: Petita pastera que hi havia a s'Estanyol devers els anys 50 del segle XX.

— *Santo Cristo*: Llaüt propietat de Biel Ripoll Panissa, *Moreno*. Conten que, abans de ser propietat d'aquest, el llaüt va tragar morts i ferits durant el desembarcament de Manacor (del 16 d'agost al 12 de setembre de 1936). Era un llaüt inconfusible per alguns dels nostres informadors, atès que era «molt robat de popa» (de popa estreta).

— *Satélite*: Llaüt de 33 pams construït els anys 50 del segle XX. Fou propietat del campaner mestre Joan *Pubill*, i posteriorment de Jaume Maimó. Encara continua en actiu com a embarcació professional de pesca amb port base a la Colònia de Sant Jordi.

— *Semar*: Llaüt de 35 pams, de principi dels anys 80 del segle XX. El nom és un acrònim de Sebastià Manresa, el seu propietari.

— *Silent Dawn*: Antiga patrullera britànica construïda durant la II Guerra Mundial. Un cop acabada la guerra, fou emprada com a llanxa contrabandista. Alguns estanyolers hi anaren embarcats i dugueren contraban fins al petit i isolat llogaret des d'indrets tan llunyans com Gibraltar, Tànger, Alger, Itàlia i Malta.

— *Segismundo*: Llaüt comprat a Molinar de Palma el 1966 per Santiago Llabrés, qui l'emprà per a la pesca recreativa a s'Estanyol.

— *S'Estalella*: Llaüt armat al voltant de 1970 per l'apotecari Joan Cirera, gendre de l'apotecari vell de can Jaqueta, propietaris de s'Estalella. Actualment, *s'Estalella* continua en actiu patronejat per Miquel Cirera, un dels néts del primer propietari. Sembla que aquest llaüt està fet amb pins del pinar de la possessió que li dona nom.

— *Tina*: Llaüt de devers 37 pams fet pel mestre d'aixa Joan Domingo, *es Curret*. Una vegada construït el Club Nàutic de s'Estanyol, els anys 70 del segle XX, el seu propietari, Horacio Garriga, va venir de cala Pi a s'Estanyol per tal de tenir un port millor des d'on poder pescar.

— *Tòfol*: Llaüt d'esplai amb balou de 35 pams que era propietat de Pere Mataró. Duia un motor Alvin.

— *Tres Amigos*: Barca de pesca propietat de Sebastià Mulet, *Reus*, i dos amics seus, que l'empraven com a barca d'esplai. Solia estar amarrada en un dels varadors del mollet Vell de s'Estanyol, davall una enramada de pi.

— *Virgen Salud*: Llaüt d'esplai de 33 pams, construït els anys 60 del segle XX. En fou propietari Pere Pujol i, més tard, Toni Salvà.

— *Virgen de Iziar*: Bot d'esplai de 22 pams avarat a s'Estanyol a principi de la dècada dels anys 70 del segle XX.

— *Yodo*: Barca d'esplai propietat de Pere Antoni Mataró i del seu cunyat, Gori Vicens.

Un 33,9% dels noms de les barques històriques de s'Estanyol corresponen a noms de persones o antropònims (*Margarita, Lulio, Tòfol...*) mentre que un 18,6% són noms religiosos o hagiònims (*Fe, San Gabriel, Arcadia, Virgen de Iziar...*), essent aquestes dues tipologies gairebé les úniques entre les embarcacions construïdes fins als anys 50 del segle XX. Cap als anys 60 i 70 del segle XX es posa de moda batejar les barques amb acrònims fets a partir de les primeres sil·labes dels antropònims familiars. Per això, un 15,3% dels noms històrics corresponen a aquesta tipologia (*Dama*, de Damià i Mateu; *Germi*, de Gerònia i Miquel; *Fraber*, de Francesc i Bernat...). Altres fórmules són els adjectius (11,8%) amb noms com *Primero, Amoroso, Esbelta...*; els substantius (11,8%) amb noms com *Envidia, Satélite, Yodo...*; i els noms geogràfics (6,8%): *Cala Pi, Jamaica, Puig de Ros* i *s'Estalella*. És significatiu que, dels 59 noms històrics arrellegats, només un (*Silent Dawn*) és anglès i no correspon a una embarcació estanyolera pròpiament dita, sinó al d'una llanxa contrabandista de bandera britànica que «passava» per s'Estanyol de manera ocasional.

Resulta interessant comparar aquests noms amb els de les embarcacions actualment amarrades al Club Nàutic de s'Estanyol (gener de 2011):

Acruples Uno, Aix Les Bains, Aixida, Alegria II, Alitak, Altina, Alvap, Alvent, Amic, Ana Maria, An-bar Primero, Ann Segundo, Anpiru, Arcadia Tres, Ariete, Artos, Asami, Aubada, Aurea Marina, Ballaruga Tres, Bani, Barbara, Bellveure, Berami Uno, Bigalot, Bon Temps III, Bon Vent, Bonet, Bordada, Bova, Boy, Buffi Uno, Caballet de Mar I, Cala Marmols III, Calipso, Cap Alt, Cap Blanc, Capfico, Catalina Maria III, Cati, Cinque 10, Charly, Dama Uno, Dama, Dama (2), Danubio, Daype, Del Mar, Delta, Desig III, Deymos, Dolphin, Drac, Eixerevida, El Boss, El Brillante, El Loco, Ell, En Botonet, En Dalut, En Toni, Enoch, Es Barco, Es Ferre, Es Forner II, Es Fuster, Es Mallorqui, Es Paradís, Es Rote, Esquitx Cuarto, Esquitx Deu, Estalella, Estanyolera, Europola, Favorita, Feijo Tercero, Filigrana, Flabeda, Fraber II, Fragamar, Fraser Island, Fullet, Gabi, Galiano, Galouann, Gamba, Gamia, Garfio, Genova Primero, Gerd, Germi, Ginkgo, Google, Goras, Graciela, Gudrun, Helca Dos, Hyperion, Isajumi, Jakin II, Jamaica II, Janur, Jasmina, Jaylin, Jemsu, Joan i Andreu, Jordi Cuarto, Joropo, Jua, Juda, Julius, Junco II, Jupi, Kaiken, Kailua, Kapfico, Katanis, Keli, Kenia, Kipi, Kosmos, L'am, L'Imperial, La Calma, La Jacaranda, Liorna Primero, Luca, Llepol, Llop Tercero, M.Neus, Mac de Mar, Macamar II, Machus, Magic, Maijor Uno, Maita II, Majurca Cris, Maluga, Mamaita, Manic, Marbi Uno, Mardavall, Margarita, Maria Cristina, Mariachi Segunda, Maribel, Marina Cuarenta, Marina Sexto, Marina, Marjol, Matinada, Maxime, Mecachitos, Melet Segunda, Menkar, Mi Sueño, Micarillo, Mila II, Milmares, Mistral Oro, Moira, Monalisa, Monbath III, Monbath, Monica III, Moorke, Mossona, Murillo, Na Bauçaneta, Na Blai, Na Duna, Na Ferraguda Primera, Na Mora Uno, Na Pedrolina, Na Pesqueta, Na Rumba, Na Xancleta, Nacho, Namid, Nemo, Nerea, Nerval, Nikifil, Nikita, Noray, Novedad, Nubia Primera, Nurines, Nurmar, Ona Quinta, Oratjol, Paloma Once, Papallona Cinco, Patatus, Pau -R, Pokes, Petete, Petxina, Pichaco, Piscis,

Play Time Uno, Poderoso, Punta Alta, Ratoli Uno, Rauda Primero, Reiet Segundo, Rendina, Retoño, Ribaam, Rirole, Ropit, Rosa Maris, Rosario III, Roy Primero, S'Argonauta, S'Eixida Segon, S'Enclsetxa, S'Estanyol, Sa Coveta Primera, Sa Darrera, Sa Ressaca, Sa Rossa, Sa Torre Blau, Saladine Tercero, Sam, Samile, Sant Pere II, Santa Barbara, Santa Lucia, Saupeta Dos, Seemaus, Semar, Ses Fietes, Simoneta, Sindbad, Sine Die Primero, Sis de Sis, Sum Dancer II, Sumia, Taixaqueta, Tanit Segunda, Tanit, Temps, T-Fots, Thalassa Cuarta, Tiamo, Tisva, Tomar Dos, Trenc II, Trimar, Tronada Dos, Tronet Primero, Tropical I, Trufa, TS9, Turs, Ullet Tres, Unjo II, Vabu, Vany Primer, Viana, Vigilante, Viking, Virgen Niña, Virgo, Willi, Xamba III, Ximarreta, Xisgui Dos, Yoli, Zepelina.

Queda palès que actualment hi ha una varietat més gran en les tipologies de noms que no en èpoques anteriors. Els noms religiosos i els conformats a partir de noms de persones, que eren gairebé les úniques tipologies existents a la primera meitat del segle XX, han perdut pes enfront d'altres tipologies de noms. Això no obstant, encara hi ha una certa proporció d'antropònims (16,1%, amb noms com *Joan i Andreu, Keli, Gudrun...*), acrònims a partir d'antropònims (5,9%, amb noms com *Janur, Daype, Jaylin...*) i noms religiosos o hagiònims (2,6%, amb noms com *Virgen Niña, Santa Bàrbara, Tanit...*). Actualment prevalen per damunt de la resta una gran diversitat de substantius (29%) d'origens molt heterogenis: *Drac, Vigilante, Sa Coveta, Google, Alegria...* Altres tipologies són els inclassificables o d'origen desconegut (13,6%, amb noms com *TS9, Jua, Mecachitos...*), els propis de la terminologia marinera (12,8%, amb noms com *Gamba, Llop, Norai...*), els adjectius (7,3%, amb noms com *Eixerida, Novedad, Favorita...*), els noms geogràfics (6,2%, amb noms com *Danubio, Cala Màrmols, Fraser Island...*), noms en llengües estrangeres (3,4%, amb noms com *Tiamo, Scruples, Seemaus...*) i els noms conformats per l'article pronominal femení, na + un nom (3,4%, amb noms com *na Xancleta, na Mora, na Bauçaneta...*).

3.2. La predicció meteorològica tradicional: els noms dels niguls i les senyes del temps de s'Estanyol

Els coneixements científics i tecnològics actuals, juntament amb la gran expansió dels mitjans de comunicació de les darreres dècades, permeten que la pràctica totalitat de la població dels països desenvolupats tinguin avui accés a previsions meteorològiques amb un nivell notable de fiabilitat. Això no obstant, no fa tants d'anys que la població no disposava d'aquests instruments per poder planificar les seves activitats socials i econòmiques, tot i que depenien molt més d'activitats com la pesca i l'agricultura, forçosament sotmeses a les inclemències del temps. En canvi, sí que disposaven d'un gran bagatge cultural (fins i tot sensorial), fruit de l'experiència acumulada per moltes generacions d'observació i treball al medi natural, que els permetia destriar i interpretar alguns senyals per poder preveure quin temps faria els dies següents i poder planificar així la seva activitat quotidiana. Alguns dels nostres informadors de més edat recorden com els seus pares i padrins eren capaços «d'ensumar el temps», és a dir, de percebre olfactivament i interpretar petites modificacions dels olors que la terra, les plantes i les algues fan quan es modifiquen les condicions de temperatura i humitat. També observaven els niguls i altres senyals meteorològics visuals que eren fidels a unes localitzacions geogràfiques

molt concretes, per la qual cosa els podríem considerar quasitopònims o aerotopònims (Bonet i Grimalt, 2006).

Tots aquests coneixements i sabers meteorològics tradicionals eren acumulats generació rere generació, transmesos de pares a fills de forma oral i sovint musicats en forma de gloses, refranys i cançons, per tal d'afavorir-ne la memorització i transmissió. Aquests coneixements meteorològics constitueixen una part molt important de la nostra cultura popular (Canuto, 2007). En pobles i llogarets mariners, com el del nostre àmbit d'estudi, aquest patrimoni immaterial resulta avui en dia tan valuós com fràgil, per mor que el gran desenvolupament científic i tecnològic, abans descrit, el fa innecessari. Per això ens temem que, en la seva major part i pel que es refereix a s'Estanyol, molts d'aquests coneixements meteorològics tradicionals ja s'han perdut amb la mort de la majoria dels darrers vells mariners.

En aquest estudi s'han recopilat un total de 20 noms de niguls i altres senyals tradicionals de temps meteorològic de s'Estanyol de Migjorn, així com 31 gloses i refranys populars per a la seva transmissió.

3.2.1. Noms de niguls i senyals meteorològics tradicionals de s'Estanyol de Migjorn

— Batzera (o abatzerà): Ben igual que en moltes altres contrades, a s'Estanyol també és generalitzada la creença que a «Cel rogenic, pluja o vent». La coloració vermellosa dels niguls situats davant el sol quan aquest es pon es coneix com a batzera, anomenada *arrebol* per altres contrades. Entre la gent d'edat de s'Estanyol és generalitzada la creença que el dia següent a una posta amb batzera empitjorarà el temps. Un dels nostres informadors fins i tot diferenciava entre una batzera closa (senyal d'aigua) i una batzera foradada (senyal de vent). El *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover, Moll, 1962) cita una glosa recollida a Petra:

*Es sol es pon amb batzera,
demà dematí plourà;
estimada, si està clar,
te faràs sa clenxa enrera.*

— Brou de ciurons: Era com anomenaven els antics mariners de s'Estanyol les grans acumulacions d'altocúmul, uns niguls situats a alçària mitjana que donen una aparença al cel d'empedrat («tavellat» en diuen) i que segons la saviesa popular és senyal («caritg» en diuen) de canvi de temps, sobretot de la presència imminent de pluja. Biel Panissa Moll, *de ca na Marola*, recordava la dita popular «Cel tavellat, en tres dies banyat», per referir-se a una situació de presència abundant d'altocúmul.

— Ciutat del Palmer (o de Troia): Grimalt *et al.* (1995) recull les formes de «la ciutat del Palmer» o fins i tot «la ciutat de Troia» per referir-se al conjunt d'ennigulades associades a microfronts que sovint compareixen pel Migjorn de Mallorca, previs a moltes tempestes. Aquest nom fa referència a una popular llegenda estanyolera segons la qual als freus de Cabrera hi ha, al fons de la mar, una antiga ciutat submergida plena de tresors i riqueses a l'espera que algú la descobreixi.

— Dos sols (també braverols): Segons Pere Rosselló Ordinas, *de ca na Marola*, hi ha dies en

què hi ha «dos sols» o «braverols», un fenomen pel qual, a l'alba, o a la prima, la claror del sol surt amb uns feixos multicolors o blancs i sembla com si hi hagués dos sols. És senyal de mal temps, sobretot de vent. Aquest fenomen correspon a allò que tècnicament s'anomena halo solar amb falsos sols (*parhelis*), molt similar a la corona lunar (vegeu «ull de perdiu»). Es tracta de fenòmens òptics que es produeixen quan la llum travessa els cristalls de gel en niguls localitzats a gran altura (cirrostratus principalment). La presència d'aquest tipus de niguls està associada al pas imminent de fronts càlids (pluges dèbils), encara que és possible que aquest front passi molt enfora del lloc des d'on es visualitzen les senyes de temps.

— El capell de Randa: Nigul blanc que tapa el cim del puig de Randa (conegut com a puig de Montuïri o simplement Montuïri pels mariners de s'Estanyol) que és senyal de pluja imminent. Canuto (2007) recollí la següent glosa montuïrera:

*Es puig de Randa duu capell
i sa tramuntana gorra;
si tens comes bé pots córrer
si no et vols banyar sa pell.*

— En Garbes Clares: Estel que apareix a la banda de ponent de la lluna, molt a prop d'aquest astre i que, si s'aguanta en aquesta posició durant la nit, vol dir que al dia següent farà bon temps. Si, per contra, durant les primeres hores del vespre passa a la banda de llevant de la lluna, és senyal que el dia següent farà mal temps. Aquest senyal ens ha estat transmès per un mariner estanyoler, qui el recollí, quan era jove, d'un pagès de la Marina de Lluçmajor.

— En Jordà: És el nigul més conegut de s'Estanyol i probablement també de tot el Migjorn de Mallorca. Segons Bonet i Grimalt (2004), es tracta d'un cumulonimbus molt gros i gris que es forma sobre Cabrera i a la part del Migjorn i Llevant de Mallorca (cas Concos, Santanyí i Felanitx, principalment) li diuen en Jordà (a voltes també Jorbà). A Santanyí el coneixen per en Tudosa. Aquests mateixos autors (2005) expliquen que Cabrera és el primer obstacle orogràfic que troben els fluxos d'aire de llebeig (d'on sovint prové el mal temps que afecta el Migjorn i Llevant de Mallorca) i en conseqüència s'hi formen grans niguls cumuliformes que pronostiquen precipitacions en les hores immediates. En Jordà és senyal d'aigua segura, d'aquí el refrany «En Jordà, bona ploguda fa». Segons la llegenda, en Jordà era un jueu molt avar que, per càstig, es convertí en nigul. En determinades contrades de Mallorca fins i tot diferencien aquest nigul d'un altre més petit que sovint li surt a devora i que anomenen na Jordana. Aguiló (1987) recollí fins a tres gloses que fan referència a aquest nigulot, que «*El mariner que l'afina fa via dreta cap a port segur; perquè sap que l'aigua caurà a trempons*»:

*A on és sa mentidera
que tant diu que no plourà?
Ara he afinat en Jordà,
eixancat damunt Cabrera.*

Jo visc amb una quimera

*que avui o demà plourà
perquè he afinat en Jordà,
cama aquí i cama allà,
eixancat damunt Cabrera*

*En Jordà damunt Cabrera
ha sortit molt furiós.
Trons i llamps de dos en dos
i aigo que desespera.*

D'aquesta darrera glosa hem recollit la variant següent:

*En Jordà damunt Cabrera
s'és alçat, molt furiós,
ell fa es trons de dos en dos
i es mal temps que ve darrere.*

Una altra glosa d'en Jordà fou recollida per Ramis (1988) a qui, a la vegada, la hi havia contat Pere Francesc Socias Oliver:

*Es sol se colga amb batzera,
demà dematí plourà.
Ara he afinat en Jorbà,
eixancat damunt Cabrera*

Una darrera glosa sobre aquest popular gran nigul cabrerenc és una cançó popular de Lluçmajor que transcriu Canuto (2007):

*Tu qui estàs a damunt s'era
i has dit que no plourà,
gira't a devers la mare i veuràs
En Jordà que està
eixancat damunt Cabrera.*

— Na Guitzot: Nigulot gros i amenaçador que se sol formar sobre Montuïri (puig de Randa), i que generalment no deixa pluges al terme de Lluçmajor, però sí al Llevant de Mallorca.

— En Paratjal: Canuto (2007) afirma que es tracta del més popular i temut de tots els niguls de tempesta del Pla de Mallorca. Sol comparèixer al setembre sobre les serres de Llevant.

— Es Fadrins de Santanyí festegen amb una cama alta: Complexa denominació recollida a la Colònia de Sant Jordi (Bonet i Grimalt, 2004) per referir-se a uns nigulots que es formen ocupant bona part de l'extrem meridional de Mallorca, des del cap de ses Salines fins damunt la vila de Santanyí i que és senyal de vents de llevant. El *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover i

Moll, 1962) defineix es Fadrins de Santanyí com un «*nívol baix, en forma de faixa coronada per una mena de cresta que imita la figura de caparrins d'home, i que surt per llevant abans d'eixir el sol i és considerat senya de pluja (Llucmajor)*».

— Es Morro d'en Moll (també ses Barbes d'en Moll): És una boira (així és com s'anomenen per la contrada els niguls petits, toquin o no en terra) que se situa a baix d'un dels esperons del puig de Montuïri (Randa) i que és senyal de pluja.

— Rimola: Terme amb què es fa referència a les febles línies de vent que s'observen a la mar en calma els instants previs a l'entrada de vent i principalment de l'embat estival. La rimola és una senya coneguda pels navegants des de l'antiguitat i molt popular entre els moderns regatistes a la vela. Pot anar precedida d'algunes onades febles que indiquen que el vent ja s'ha establert enfora de l'observador, de manera que «primer arriba la mar i després el vent», segons ens explicà algun dels nostres informadors amb més experiència a la mar. Quan les rimoles es produeixen sobtadament a l'hivern, és senyal que el mal temps ja és damunt i convé cercar ràpidament un bon redós.

— S'Eivissenc: Nigul solitari que apareix a primeres hores del matí trescant sobre la mar per l'ampla canal que separa Eivissa de Mallorca, a migjorn del cap Blanc, i que és senyal de vent.

— Senyal de Cabrera: Biel Panissa Moll, *de ca na Marola*, recordava que quan la visibilitat és molt bona i «Cabrera es veu a prop» és senyal inequívoca que plourà els dies següents.

— Senyal de la lluna: Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*, recorda que son pare, Damià Tomàs, *Punta*, en els anys vint del segle XX, a l'hora de pronosticar si podrien o no sortir a calar l'ormeig, advertia: «La lluna ho dirà, per bé o per mal», fent referència al fet que calia esperar que sortís la lluna per veure si el temps canviaria, a millor o a pitjor.

— Senyal de la mar: Una senya bàsica i considerada com a inequívoca en els dies posteriors de mal temps (vent i pluja) és l'altura del nivell de la mar. Així, quan la mar «va plena» i tapa roques que habitualment queden sobre el nivell de la mar (síntoma de baixa pressió atmosfèrica i, per tant, d'inestabilitat) és recomanable reforçar les amarres i cercar aixopluc. En canvi, quan «la mar va buida» i queden al descobert tenasses, algues i pegellides (síntoma d'alta pressió atmosfèrica i, per tant, d'estabilitat) es pot sortir a la mar amb relativa tranquil·litat.

— Senyal del cap de ses Salines / de na Foradada: Biel Panissa Moll, *de ca na Marola*, recordava que els mariners estanyolers d'un temps també solien mirar al cap de ses Salines i a l'illot de na Foradada (arxipèlag de Cabrera) per predir el temps que faria. Així, si el cap de ses Salines o l'illot de na Foradada, vists des de s'Estanyol, sembla que no toquen la mar sinó que es troben «surant» per damunt d'aquesta, és senyal de pluja.

— Senyal del pinar de s'Estalella: Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*, recorda que son pare, Damià Tomàs, *Punta*, els anys vint del segle XX, interpretava la intensitat i direcció del moviment de la vegetació del pinar de s'Estalella que produïa el vent per decidir si podia sortir o no a la mar.

— Senyal dels sebel·lins: Un senyal de temps força original, i repetit per diversos informadors, era que quan els sebel·lins (*Burhinus oediconemus*) cantaven a l'horabaixa volia dir que l'endemà hi hauria vent.

— Ull de perdiu: Segons Pere Rosselló Ordinas, *de ca na Marola*, si la lluna fa un rotlle de claror al seu voltant (corona) es diu que hi ha «ull de perdiu», que és senyal de vent per als dies següents. Tècnicament es coneix com a corona lunar, un fenomen òptic que es produeix quan la llum travessa els cristalls de gel en niguls localitzats a gran altura (cirrostratus, principalment), de manera similar a l'halo solar (vegeu «dos sols»). La presència d'aquest tipus de niguls està associada al pas imminent de fronts càlids (pluges dèbils), si bé és cert que pot ser que aquest front passi molt enfora del lloc des d'on es visualitzen les senyes de temps. Canuto (2007) recull la dita popular «Lluna amb corona, aigua dóna». És coneguda per alguns dels nostres informants la glosa popular següent:

*No toquis es mariol·lo
que et sortirà malament
perquè es vent ve de ponent
i sa lluna que du rotlo.*

Torrens i Sastre (2011) afirmen que aquest terme és emprat en ramaderia per designar els animals que tenen taques vermelles als voltants dels ulls, fet pel qual sembla que no és un terme privatiu del saber meteorològic popular.

— Vents d'en terra i vents de fora: Joan Mas Tomàs recorda que els vells mariners estanyolers diferenciaven els vents en aquestes dues grans famílies. Els primers eren els vents que bufaven des de terra en direcció a la mar (a s'Estanyol són vents de component nord) i que permetien sortir a pescar amb tranquil·litat, ja que l'illa de Mallorca oferia un bon redós i impossibilitava que la mar augmentàs violentament, encara que el vent ho fes. Els vents de fora són els vents que bufen des de la mar en direcció perpendicular a la costa (en el cas de s'Estanyol són vents de component sud), fet pel qual, si el vent incrementa la seva força, es transmetrà ràpidament a l'estat de la mar, amb el perill que això suposa per als pescadors.

Altres gloses i refranys populars de transmissió dels coneixements meteorològics tradicionals de s'Estanyol de Migjorn són:

- *Lluna morta, llevant a sa porta.*
- *Posta de sol blanc, bon temps i llevant.*
- *Posta de sol roig, ponent gros.*
- *Aigua abans de vent, agafa i ves dins.*
- *Guarda't d'home mal barbat i d'oratge de forat.*
- *Tramuntana morta, ponent a la porta.*
- *Lluna ajaguda, mariner dret.*
- *Tres dies de gran boirada: o banyada o espolsada.*

- *Llamp i pet no surt de puesto net.*
- *Quan bufa es nord, ses barques no surten des port.*
- *Amb vent de llevant, pluja a darrere i pluja a davant.*
- *Sol de s'estiu cou com un caliu.*
- *Calitges d'abril: si vas a pescar només trauràs es fil.*
- *Si després del vent sents trons, hi haurà molts de dies bons.*
- *Si es juny acaba amb brusca, no passaràs rusca.*
- *Qui ralla molt de s'estiu, no sap què diu.*
- *Si plou dins es juny, esperem que s'estiu no sigui lluny.*
- (L'arc de Sant Martí): *Si el veus al matí pots fer llarg el camí. Si el veus d'horabaixa no abandonis la barraca.*

3.3. El nom de les pesqueres de s'Estanyol

Els noms de les pesqueres o talassònims són un dels elements de la cultura marítima més desconeguts i poc estudiats, perquè són immaterials i fruit de la cognició (Westerdahl, 1992). Els talassònims són els noms de lloc que formen part de l'univers mental dels mariners per designar diferents llocs del fons marí, els quals resulten intangibles per als terrassans no avesats a la mar (Boter de Palau, 2007). Aquests talassònims conformen les peces més visibles d'uns complexos mapes marins mentals comunitaris, de gran importància per a les societats preliteràries de voramar, perquè ajudaven a fixar a l'espai i al temps elements culturals o transcendents (Roberts, 2010). Aquesta connexió entre la cognició geoespacial i l'activitat antròpica és tan antiga com la mateixa humanitat, ja que la representació mental de la informació geogràfica representa una estructuració de la realitat que permet oferir un coneixement espacial específic per a cada oportunitat de relacionar-se amb l'espai (Mark *et al.*, 1999) i, per tant, també per a cada època històrica.

El perill més greu és la imminent pèrdua dels noms dels llocs marítics tradicionals, atès que les modernes tecnologies (radar, sonda, GPS, etc.) els fan innecessaris (Montaña, 1990). Els mariners poden recórrer avui distàncies més grans en el mateix temps i traslladar-se a zones lluny de l'horitzó litoral, on no es poden traçar visualment les enfilacions de localització tradicional dels mariners: les senyes. Tanmateix, actualment aquestes senyes es fan innecessàries, ja que són substituïdes per sistemes de posicionament global (GPS) via satèl·lit i sondes marines electròniques de gran precisió. Amb la desaparició dels pescadors de més edat, que són els darrers testimonis orals dels noms de lloc seculars, desapareix un món toponímic molt específic de la gent de mar (Boter de Palau, 2007). En aquest sentit, consideram urgent recopilar els noms mariners tradicionals com una empenta més al procés de recuperació de les senyes d'identitat dels pobles litorals. Una identitat que la terciària i complexa globalització sovint fa tremolar, però que encara no ha aconseguit esbucar. Almenys no del tot.

En aquest estudi s'han recollit un total de 52 noms de pesqueres marítimes o talassònims corresponents a 37 indrets diferents, localitzats, la majoria, entre el cap de ses Salines, el cap Blanc i l'arxipèlag de Cabrera:

Alt de Cala en Tugores (també ses Roquetes), barba de l'Entravessada, barba de na Pelada, barba

de Treure Cala Figuera, barba des Caragol (també barba de Xaloc), barba des Pi Redó, braç des Trenc (també pesquera des Ganxo), Davant sa Cova de Vallgornera (també es Tres Carrers i es Tres Camins), es Cap Roig per sa Clapa Blanca, es Cap Roig pes Pinet, es Clot, es Collonar, es Dos Ulls, es Secs, es Vairam, ets Espessos (també anomenat Mitjan Canal, ses Mamelles, es Blancs, es Grossos, es Grocs), fort d'en Cabeza, fort d'en Muret, fort d'en Roig, fort des Moreu (o d'en Moreu), fort des Pi, fortet de na Foradada, fortet de na Redona, fortet de Vallgornera, munts de Cala Santa Maria, munts de l'Olla, na Picamosques, pedres de na Redona, pesquera del Tio Bernat, punta des Cap-roigs (també Colzada des Cap-roigs), punta des Molls, punta des Reganó (també punta des Torrent Fondo o des Torrent Gros), pesquera Rica, sa Torre pes Pi, sa Trinxa, sa Vaira, ses Covasses i ses Mussoletes.

4. Agraïments

Els autors volem agrair la col·laboració desinteressada de tots els informadors que han fet possible aquest treball. Especialment, les aportacions de Pere Rosselló, *de ca na Marola*; Miquel Munar, *des Pas*; i Catalina Tomàs, *Cossi*. Així mateix cal destacar l'especial ajuda del Club Nàutic de s'Estanyol de Migjorn i de l'Arxiu Municipal de Lluçmajor.

5. Bibliografia

- AGUILÓ ADROVER, Cosme. «La toponímia marina de Felanitx, Santanyí i ses Salines (Mallorca)». *Randa*, 1980, núm. 10. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Pàg. 25-49.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. «Topografia submarina i talassonímia en el Migjorn de Mallorca». *Randa*, 1981, núm. 12. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Pàg. 73-82.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. «Cabrera i el cançoner». *El Mirall*, núm. 6 (abril de 1987). Palma: Obra Cultural Balear. Pàg. 18-20.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. *La toponímia de la costa de Campos*. Campos: Ajuntament de Campos, 1991. Pàg. 71.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. *La toponímia de la costa de Lluçmajor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996. Pàg. 184.
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Editorial Moll - Institut d'Estudis Catalans, 1962. 10 volums, 9.850 pàgines. Disponible a: <<http://dcvb.iecat.net/>> (darrera consulta: 17 de juny de 2011).
- BERNAL, Maria Dolors; CORBALÁN, Joan. *Eines per a treballs de memòria oral*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008. Pàg. 64.

- BONET VIDAL, Maria; GRIMALT GELABERT, Miquel. *Els noms dels niguls a Mallorca (Migjorn i Llevant)*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2004. Pàg. 155.
- BONET VIDAL, Maria; GRIMALT GELABERT, Miquel. «Toponímia i noms de niguls al Llevant i Migjorn de Mallorca». *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Selva (2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears - Govern de les Illes Balears, 2006. Pàg. 155-163.
- BOTER DE PALAU I GALLIFA, Ramon. «Reflexions geogràfiques al voltant de la toponímia marítima de la costa del Maresme». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 2007, núm. 104-105. Barcelona: Societat d'Onomàstica. Pàg. 77-86.
- CANUTO I BAUÇÀ, Francesc. «El nom dels niguls al Pla de Mallorca». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, núm. 106-107. Barcelona: Societat d'Onomàstica, 2007. Pàg. 28-39.
- GOVERN BALEAR. *Carta Batimètrica del Mar Balear (Carta 6A, Mallorca SW)*. Palma: Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori - Conselleria d'Agricultura i Pesca (Govern Balear), 1994. 1 full.
- GRIMALT GELABERT, Miquel; MARTÍN VIDE, Javier; MAURI, Francesc. *Els Núvols. Guia de camp de l'atmosfera i previsió del temps*. Tarragona: Edicions el Mèdol, 1995. Pàg. 191.
- MARK, David M. *et al.* «Cognitive models of geographical space». *International Journal of Geographical Information Science*, 1999, vol. 13, núm. 8. Londres: Taylor & Francis. Pàg. 747-774.
- MEDINA, Mariano. *La Mar y el tiempo*. Barcelona: Editorial Juventud, 1974. Pàg. 189.
- MONTAÑA MARTÍ, Maria Teresa. «Notes sobre metodologia emprada en la recerca dels talassònims comparada amb la dels topònims». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 1990, núm. 40. Barcelona: Societat d'Onomàstica. Pàg. 5-7.
- NEGREIRA PARETS, Juan José. *Cabrera 1936, el paraíso roto*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2007. Pàg. 243.
- OLIVER I JAUME, Jaume; FLORIT I ALOMAR, Francesca. *Llucmajor, espai educatiu i recursos ambientals*. Llucmajor: Ajuntament de Llucmajor, 1986. Pàg. 143.
- OLIVER I JAUME, Jaume. «La simbologia educativa de la vida marinera». *Pregons de les festes del Club Nàutic de s'Estanyol (1984, 1985 i 1986)*. Llucmajor: Club Nàutic de s'Estanyol - Ajuntament de Llucmajor, 1987. Pàg. 23-37.

- ORDINAS GARAU, Antoni. *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Col. Els Treballs i els Dies, 48. Palma: Editorial Moll, 2001.
- ORDINAS GARAU, Antoni; ORDINAS MARCÉ, Gabriel; REYNÉS TRIAS, Antoni. *La costa d'Escorca*. Palma: Institut d'Estudis Balearics - Conselleria de Medi Ambient. Govern de les Illes Balears, 2006.
- RAMIS I NOGUERA, Climent. *Llucmajor dins de l'entorn meteorològic de la Mediterrània occidental. Pregó de Fires de Llucmajor de 1987*. Llucmajor: Ajuntament de Llucmajor, 1988. Pàg. 31.
- RAMON I CLAR, Joan. «Els patrons i les barques de pesca de s'Estanyol (des de 1954)». *Llucmajor de Pinte en Ample*, núm. 317 (gener de 2010). Llucmajor: Obra Cultural Balear, 2010. Pàg. 20-21.
- ROBERTS, Mere. «Mind maps of the Maori». *Geojournal* [En línia]. Dordrecht: Springer Netherlands, 2010. Pàg. 11. <<http://www.springerlink.com/content/x7342377376967rx/>>. [15 de febrer de 2011].
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç Maria. «Anotacions a la toponomàstica del Migjorn i Xaloc de Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 1961-62, XXXII-núm. 792-795. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana. Pàg. 25-47.
- SANMARTÍN, Ricardo. *Observar, escuchar, comparar, escribir: La práctica de la investigación cualitativa*. Barcelona: Editorial Ariel, 2003. Pàg. 149.
- TORRENS COSTA, Joan Carles; SASTRE MORAGUES, Margalida (coords.). *Diccionari de ramaderia*. Palma: Govern de les Illes Balears - Universitat de les Illes Balears, 2011. Pàg. 278.
- WESTERDAHL, Christer. The maritime cultural landscape. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 1992, núm. 21. Portsmouth: The Nautical Archaeology Society. Pàg. 5-14.